

Bijlage VWO

2021

tijdvak 1

10 mei

07.30 - 11.00 uur

Nederlands

Tekstboekje

Tekst 1 'Je hebt het niet van mij, hoor!'

1 Roddelen. Een weinig gemoreerde, maar daarom niet minder valide reden om een derde kind te willen krijgen: zo heeft het nageslacht op termijn, als ze met zijn tweeën zijn, altijd een gespreks-onderwerp bij de hand – het (al dan niet afwezige) derde kind. Met zijn drieën heb je een groep waarbinnen drie tweetallen bestaan: A en B, A en C, B en C en de triade A, B en C. Vier relaties dus, die stuk voor stuk verschillende aspecten van een persoon aanboren. Zo'n configuratie met wisselende coalities leek me voor kinderen levendiger en gezelliger dan de statische symbiose van alleen maar één nestgenoot.

2 Als twee volwassen broers of zussen elkaar treffen, zal de afwezige broer of zus even de revue passeren in de conversatie. Hij of zij is terloops of wat diepgaander het onderwerp van roddel. Weinig mensen zullen deze manier van spreken over een afwezige broer of zus veroordelen. Het gebeurt doorgaans in een gemoedelijke sfeer van elkaar door en door kennen en zich vrolijk maken over de eigenaardigheden van de afwezige. In geval van een conflict tussen twee nestgenoten kan erover praten met de derde nestgenoot juist bliksem-afleidend werken, doordat de buitenstaander een verzoenend licht kan laten schijnen op de situatie. Onder andere omstandigheden kan de coalitie weer anders liggen.

3 Roddelen is spreken over andere mensen. Deze liefhebberij

staat sinds mensenheugenis in slecht aanzien. In alle religies wordt roddelen scherp veroordeeld, maar je hoeft geen religieuze opvoeding te hebben genoten om in de opvoeding te hebben meegekregen dat roddelen een ongepaste bezigheid is. Toch geeft iedereen zich er steeds maar weer onbekommerd aan over. Vanwaar deze hypocrisie?

4 Een verklaring voor de collectief beleden afkeer van roddelen ligt op het vlak van de betekenis van woorden. In de volksmond staat roddelen gelijk aan kwaadspreken, dat op zijn beurt weer heel dicht tegen belasteren aan zit.

5 Deze drie elementen vormen een kwalijk soepje, waar een fatsoenlijk mens liever zo ver mogelijk vandaan blijft. Echter, iemand belasteren is iets anders dan iemands karakter bespreken. Er bestaat een groot verschil tussen iemand aanduiden als vrouwenmishandelaar, terwijl dat niet zo is, en iemand zo noemen, terwijl dat wél zo is. Willens en wetens kwaadaardige leugens over een ander verspreiden is verachtelijk – daar kan geen misverstand over bestaan. Maar ...X.... De kracht van bijvoorbeeld #MeToo is dat individuele slachtoffers in de zaak-Harvey Weinstein hun aanklachten (die, als het er maar één was geweest, zou zijn blijven steken op roddelniveau) konden bundelen tot een massaal wapen.

6 Staat roddelen gelijk aan kwaadspreken? Ik vermoed dat bij

- het spreken over andere mensen de inhoud van het gesprek inderdaad voor minstens driekwart, misschien wel 90 procent over minder fraaie dingen gaat, en dat positieve, aardige dingen veel minder gesprekstijd in beslag nemen. Dat komt niet omdat gespreksgenoten door kwaadaardige lust gedreven hun onderwerp zwart willen maken, maar doordat je over positieve zaken snel uitgepraat bent. Hoe lang kun je doorgaan over het heuglijke feit dat gemeenschappelijke vriend Karel promotie op zijn werk heeft gekregen of dat vriendin Tanja zo'n prachtige oogst tomaten uit haar eigen tuintje heeft?
- 7 Het spreken over andere mensen gebeurt volgens dezelfde principes als waarmee de krant het nieuws brengt: de focus ligt op slecht nieuws. Ook deze neiging berust niet op een perverse behoefte in te zoomen op ellende. Het is nu eenmaal interessanter nieuws te vernemen over dingen die fout gaan dan over dingen die goed gaan.
- 8 De impliciete houding waarmee mensen de wereld tegemoet treden, is dat de dingen zullen verlopen volgens de verwachtingen. En die verwachtingen zijn noodgedwongen positief, anders is er geen normaal leven mogelijk. Wie vredig op zijn balkon zit, verwacht niet dat dat balkon instort. Wie een biertje gaat drinken op een terrasje, verwacht niet dat er een gek met een mes op omzittenden begint in te hakken. Zodra zich afwijkingen van het verwachte, normale patroon voordoen, spitst iedereen de oren.
- 9 Gesprekken moeten ergens over gaan. Globaal zijn er drie velden om uit te kiezen: je kunt spreken over zaken in de wereld, over jezelf of over derden, andere mensen. Onder zaken in de wereld valt alles wat buiten jezelf ligt, shoptalk met vakgenoten, actualiteiten, cultuur, sport, hobby's. Over die gesprekken gaat het hier niet. Daarnaast zijn er de opties 'jezelf' (dan wel de gespreksgenoot) als onderwerp of andere mensen.
- 10 Spreken over niet-aanwezige mensen bevindt zich in dezelfde sfeer als spreken over jezelf, maar roddelen over anderen heeft een aantal voordelen boven zelfroddel. In beide gevallen gaat het over persoonlijke aangelegenheden, tegenslag, narigheid waarmee geworsteld wordt; maar zodra het de narigheid van andere mensen betreft, krijgt het gesprek veel meer *schwung* dan wanneer het over de ellende van jezelf (of de gespreksgenoot) gaat.
- 11 Een persoonlijk gesprek met confidenties dwingt gespreksgenoten in een empathische rol van medeleven en begrip tonen. Als vertrouweling is het niet je voornaamste taak met kritiek te komen, tenzij in bedekte termen en invloend geformuleerd.
- 12 In gesprekken over derden zit zo'n empathische rem er helemaal niet op. Inhoudelijk kunnen precies dezelfde kwesties ter sprake komen als in confidentiële zelfroddel, maar de morele oordelen, waar een roddelgesprek altijd op gericht is, vliegen vrijuit en moeiteloos over tafel, omdat de persoon over wie het gaat er niet bij zit om gekwetst te worden.
- 13 Neem het onderwerp 'ander-mans kinderen' of 'ander-mans opvoeding'. Vriend(inn)en hebben in

stilte vaak wel enige kritiek op elkaars aanpak, maar het is lastig om dit soort bedenkingen in een rechtstreeks gesprek naar voren te brengen, terwijl het geen enkele moeite kost rare opvoedingsmanieren van niet-aanwezige ouders op de snijtafel met een vlijmscherp mes te fileren.

14 Geroddel over alles wat bekenden doen en laten heeft niet alleen ontegenzeggelijk amusementswaarde. Er wordt hierbij bijvoorbeeld meer gelachen dan in empathische zelf-roddelgesprekken. Het dient ook een serieuzer doel: je eigen manier van doen valideren aan hoe anderen te werk gaan en wat anderen ervan vinden. Door te praten over de leefwijze van andere mensen en daaraan een oordeel te verbinden, kun je zelf beter je weg vinden. Je kunt er bijvoorbeeld van opsteken dat het niet verstandig is de reply-to-all-functie te hanteren, wanneer je een naaktfoto wilt versturen naar je geheime minnares.

15 Stel dat een chef een intieme relatie onderhoudt met een medewerker. Dan is het voor collega's relevant daar weet van te hebben, niet zozeer om die relatie te veroordelen, maar omdat het belangrijk is te weten hoe de allianties liggen binnen een organisatie. Wie heel verwaand zegt dat hij niet naar geroddel wil luisteren, staat op achterstand. Je zou zelfs kunnen zeggen dat iemand zonder enige belangstelling voor andermans dwaasheden en uitzonderlijk gedrag een beetje wereldvreemd is.

16 Los daarvan werkt het toetsen van meningen en overeenstemming vinden in een oordeel verbindend. Het is prettig om het

met een gespreksgenoot eens te zijn over gedrag dat op een of andere manier afwijkt van de verwachtingen. Informatie is macht, dus iemand die een smakelijk brokje in de groep kan gooien, verwerft status en degenen die het nieuws savoureren, voelen zich gevleid dat ze bij de *incrowd* horen. Roddelen blaast de intimiteit aan.

17 Natuurlijk draagt roddel bij aan een zekere mate van zelfverheffing. Niets zo strelend voor het ego als vileine observaties uitwisselen in een klein groepje en het hartgrondig eens te zijn over het belachelijk gedrag van bepaalde mensen. Wanneer iemands alcoholisme of ijdelheid wordt afgekamd met bijtende anekdotes ('Wist je dat ze een goedkoop botoxabonnement heeft?') impliceren de roddelaars dat zijzelf geen last hebben van die ondeugden.

18 Roddel heeft zeker zijn kleinzielige kanten en het malicieus aspect komt vooral tot uiting wanneer er gepraat wordt over dubieus gedrag van bekenden die geen intimi van de aanwezigen zijn en niet per se heel veel sympathie genieten.

19 In culturen met strenge standaarden kan een kleine misstap desastreuze gevolgen hebben, zoals voor een moslimmeisje, betrappt bij de stiekeme omgang met een jongen, waarna roddel de – in onze ogen misplaatste – haat van de gemeenschap en de woede van de familie mobiliseert.

20 Ook beroemdheden van welke discipline dan ook vormen al gauw een mikpunt van roddel, omdat iedereen hen kent. Het is erg saai roddels over de jou onbekende

tante van iemands buurvrouw aan te horen.

21 Roddel beweegt zich in de ruimte tussen schijn en wezen. Roddel is gericht op ontmaskering en daarin schuilt het intrigerende. Romans bewegen zich in diezelfde ruimte en deze kun je opvatten als een hoogcalorische vorm van roddel. Tot op de dag van vandaag zijn de onverkwikkelijke belevenissen van figuren uit de Griekse oudheid de moeite waard om er kennis van te nemen.

22 In het dagelijkse leven is iedereen bezig zichzelf op een bepaalde manier te presenteren aan de buitenwereld, maar de zelf-presentatie en het eigenlijke zelf sluiten niet perfect op elkaar aan. Iedereen heeft bepaalde aspecten in zijn leven waarvan hij niet wil dat anderen erachter komen. De roddelaar delft geheimen op en tast naar zwakke plekken in je reputatie, waar je echte persoonlijkheid doorheen schemert of doorheen lekt. Onvermijdelijk komt daar heel veel speculatie bij te pas. Roddelaars proberen een aannemelijk verhaal te construeren. Woody Allen, een Amerikaanse acteur-regisseur, werd twintig jaar geleden door zijn dochter en ex-vrouw beschuldigd van kindermisbruik. Het feit van de aanklacht en Allens ontkenning neemt één zin in be-

slag, maar er is door geïnteresseerden in de zaak eindeloos gespeculeerd over het waarheidsgehalte en de motieven van betrokkenen.

23 Zolang het geanalyseer en gespeculeer binnenskamers blijft, kan het weinig kwaad, al leert de ervaring dat een eenmaal verteld geheim altijd doorverteld wordt ('Je hebt het niet van mij, hoor!'). Sociale media en internet jagen de doorvertelschade ...Y... exponentieel aan. Beroemdheden die iets bedenkelijks hebben gedaan of gezegd of gewone mensen van wie een morele uitglijer door een toevallige camera is vastgelegd, lopen de kans het hele internet over zich heen te krijgen en dan niet met bedachtzame analyses, maar met scheldpartijen en bedreigingen.

24 Dergelijke uitwassen van gedrag en reputatiemoorden doen ons eigenlijk walgen van het hele begrip roddelen. De dominee, de pastoor, de imam en het hoofd der school lijken het ineens bij het rechte eind te hebben met hun vrome aanmaningen om weg te blijven van geroddel. Maar een dag later is de walging alweer vergeten. Het blijft onweerstaanbaar aantrekkelijk met een klein groepje aan de eettafel onder flink wat kwinkslagen de zwakheden van hele en halve bekenden door te nemen.

Naar: Beatrijs Ritsema, Trouw, 16 juni 2018

Tekst 2 De doemprofetie is helemaal terug

1 Wetenschappers luidden vorige maand de noodklok. In inktzwarte termen omschreef het biodiversiteitspanel van de Verenigde Naties de stand van de natuur: planten- en diersoorten sterven steeds sneller uit, natuurgebieden verdwijnen door landbouw en verstedelijking, en onze planeet wordt alsmaar viezer en warmer. De mens pleegt zelfs zo'n roofbouw op zijn natuurlijke omgeving dat hij bezig is zijn eigen ondergang te bewerkstelligen. "We zijn wereldwijd bezig de fundamenteën uit te hollen van economie, levensonderhoud, voedselzekerheid, gezondheid en kwaliteit van leven," aldus panelvoorzitter Robert Watson.

2 De Britse academicus en zijn collega's zijn niet de enigen die waarschuwen voor de teloorgang van de mensheid. De zogenoemde klimaatpijbelers¹ schreven laatst in een open brief over een 'onleefbare planeet', waarop wij 'onze eigen ondergang tegemoet gaan'. Tegelijk waarschuwen cyberactivisten voor de naderende ondergang van democratische samenlevingen door toenemende digitale controle. En radicaal-rechtse nationalistenverkondigen dat de hele westerse beschaving gaat bezwijken door moreel verval en immigratie.

¹ Groepering bestaande uit scholieren die spijbelen om actie te voeren en de politiek te attenderen op de klimaatproblematiek. Dit verschijnsel is wijdverbreid over de wereld.

3 In Nederland tamboereert vooral Forum voor Democratie-leider Thierry Baudet op die trom. Als de kiezers niet massaal op hem en zijn geestverwanten stemmen, zal het vrije Westen spoedig ten onder gaan. In zijn overwinningsspeech na de Provinciale Statenverkiezingen in maart 2019 verkondigde Baudet dat het al bijna te laat is. We staan volgens de Forum-leider "te midden van de brokstukken van wat de grootste en mooiste beschaving was die de wereld ooit heeft gekend."

4 Zogenoemde 'onheilsprofetieën', waarin onze naderende ondergang wordt voorspeld, zijn hiermee weer helemaal terug. Na het einde van de Koude Oorlog, toen velen vreesden voor een allesverwoestende kernoorlog, leken optimistische verwachtingen even de overhand te krijgen. Maar inmiddels beleven de doemvoorspellingen een opvallende comeback, met een almaar groeiend aantal catastrofale dreigingen: als we deze eeuw niet omkomen door de stijgende zeespiegel of door 'omvolking', zullen we wel tot slaaf worden gemaakt door kunstmatig intelligente com-

putersystemen, of uitsterven door virussen die overspringen uit de ontaarde bio-industrie. "Er is duidelijk een hausse van het doemdenken," zegt Ronald Havenaar, historicus en emeritus hoogleraar van de Universiteit van Amsterdam, die er onlangs een boek over schreef.

5 Havenaar vermoedt dat deze ontwikkeling deels voortkomt uit onzekerheid. "We leven in een tijd waarin veel dingen voor heel veel mensen onbegrijpelijk zijn. Zo is het sociale weefsel voor een groot deel afgebroken, ook door het verval van religie, waarvoor niks in de plaats is gekomen. Als die grote verbanden wegvallen, word je ontvankelijk voor dit soort dingen. Het doemdenken biedt wat ik noem 'de vertroosting van de grote greep'. Het wekt de indruk dat men weet waar het heen gaat."

6 Volgens experts spelen op de achtergrond waarschijnlijk ook evolutionaire oorzaken. Want hoewel de mens zijn persoonlijke kansen gemiddeld te rooskleurig inschat, is hij een stuk pessimistischer over zijn omgeving en de gevaren die daar dreigen. Dit hebben we als erfenis overgehouden van onze voorouders.

7 "Onze voorouders leefden in een zeer gevaarlijke omgeving," zegt Maarten Boudry, wetenschapsfilosoof aan de Universiteit Gent. "Negatieve gebeurtenissen hadden een veel grotere impact op het evolutionaire succes van onze voorouders dan positieve gebeurtenissen. Overleven was een voortdurende uitdaging. Eén seconde van onoplettendheid, dwaasheid of pech kon je dood betekenen. Daardoor heeft ons brein een fasci-

atie ontwikkeld voor dreigende gevaren. We hangen aan de lippen van zieners die doemprofetieën verkondigen. We denken de hele tijd: ja, nu lijkt het nog wel goed te gaan, maar o wee, straks valt de hemel op ons hoofd. Geen geruststellende gedachte, maar wel één die beklijft."

8 Bovendien hebben wij, mensen, er moeite mee risico's goed in te schatten. Ons brein is nou eenmaal niet zo goed in kansberekening en al helemaal niet als het gaat om zeer kleine risico's. Op zich is het best rationeel rekening te houden met een kleine kans op een groot gevaar. Boudry: "Daarom heb je bijvoorbeeld een brandverzekering. Niet omdat je denkt dat je huis gaat afbranden, maar omdat je rekening houdt met de heel kleine kans daarop." Maar die redenering kan doorslaan en dat is wat bij doemprofetieën gebeurt.

9 Dit betekent niet dat alle onheilsprofetieën onzin zijn. Want ja, er was tijdens de Koude Oorlog duidelijk een ernstig risico van een vernietigende nucleaire oorlog, waar we dankzij internationale afspraken en met een flinke dosis geluk aan zijn ontsnapt. En ja, de nieuwe risico's zoals de klimaatverandering baren ook terecht grote zorgen, vooral omdat de mens er zo'n belangrijke rol bij speelt en omdat de ontwikkelingen sneller gaan dan bij historische voorbeelden. De aarde wordt warmer, de poolkappen smelten en de zeespiegel stijgt. Het is duidelijk dat daar van alles aan moet worden gedaan.

10 Niet voor niets worden de laatste jaren dan ook allerlei afspraken gemaakt over beperking van de uitstoot van CO₂ en andere

- broeikasgassen. En niet voor niets wordt ook ingezet op meer productie van hernieuwbare energie. Zo zullen in de komende jaren naar verwachting grote windparken in gebruik worden genomen op de Noordzee.
- 11 De Club van Rome, een groep invloedrijke zakenmensen en wetenschappers, waarschuwde in 1972 in een zeer alarmerend rapport voor een catastrofe als de mens zou vasthouden aan zijn gewoonte van economische groei en bevolkingstoename. Het rapport, getiteld 'Grenzen aan de groei', bevatte concrete, zeer somber stemmende tabellen waarin werd voorspeld hoe lang de wereld nog toe kon met de op dat moment bekende, winbare grondstoffen-reserves: goud zou na 9 jaar op zijn, lood na 21 jaar en aardolie na 20 jaar. Zelfs als de winbare reserves vijf keer zo groot zouden blijken, wat zeer onwaarschijnlijk werd geacht, hadden we nog maar goud voor 29 jaar, lood voor 64 jaar en olie voor 50 jaar.
- 12 In Nederland veroorzaakte het rapport, dat hier een bestseller werd, vooral onder progressieve mensen een gevoel van naderende rampspoed. Voor de toenmalige regering-Den Uyl was het zelfs reden om te gaan streven naar nul procent economische groei.
- 13 Maar de gevreesde catastrofe bleef uit, door onder meer de verspreiding van de democratie, beter onderwijs, meer gezinsplanning, nieuwe gewassen en alternatieve grondstoffen. De Club van Rome had zich te veel gebaseerd op pessimistische aannames en extrapolaties en te weinig geanticipeerd op nieuwe ontwikkelingen.
- 14 In de jaren negentig ontstonden grote zorgen over de millenniumbug. Het idee was dat jaartallen in veel computerprogramma's waren aangegeven met alleen de laatste twee cijfers: dus 1993 als '93' en 1998 als '98'. Aan het einde van het millennium, op 1 januari 2000 om exact 0.00 uur, zouden computers daardoor ineens denken dat het 1900 was en massaal op hol slaan. Maar op het gevreesde moment gebeurde er vrijwel niets. Ook landen en kleinere bedrijven die geen maatregelen hadden genomen, ondervonden nauwelijks of geen problemen. Volgens evolutionair psycholoog Pinker liet de millenniumbugpaniek zien dat we 'ontvankelijk zijn voor waanvoorstellingen over een techno-apocalyps'.
- 15 Bij de nieuwe onheilsprofetieën spelen onbegrip en onzekerheid vaak een rol, veelal veroorzaakt doordat mensen nog te weinig vertrouwd zijn met nieuwe, mogelijk gunstige ontwikkelingen. Dikwijls loopt het met een sisser af.
- 16 Blijft de vraag hoe we het beste kunnen omgaan met ondergangsprefetieën. Op het eerste gezicht lijken de onheilsvoorspellingen in veel gevallen eigenlijk best nuttig, omdat ze ons tenminste wakker schudden. Zo zette het doembeeld van een nucleaire holocaust tijdens de Koude Oorlog aan tot wapenbeheersing en het beëindigen van bovengrondse kernproeven. En de Club van Rome wakkerde met zijn te alarmistische scenario's wel het milieubewustzijn aan.
- 17 Toch schuilen in deze rede-nering volgens deskundigen wel degelijk risico's. Want wie er echt

van overtuigd raakt dat het einde der tijden nadert, kan ook apathisch worden. Of juist veel te dramatische stappen zetten om het gevaar af te wenden. Bovendien: als mensen voortdurend worden

18 "Het probleem met doemdenken is daarnaast dat het doorgaans zeer sterk is toegespitst op één bepaald probleem", legt Havenaar uit. "Dat wordt volledig uitgevergroot. Alle andere, onwelgevalige dingen worden genegeerd, omdat niks mag afleiden van dat ene, grote gevaar."

19 Dit terwijl de mensheid slechts een begrensde capaciteit heeft qua bezorgdheid, denkkracht en middelen. We kunnen ons niet tegelijk over alles zorgen maken. Geld dat een regering besteedt aan het voorkomen van een doem-

scenario, kan zij niet uitgeven aan andere belangrijke zaken, zoals onderwijs, zorg of defensie. Al te veel opwinding kan leiden tot verkeerde bestedingen.

20 Volgens academici als Pinker en Boudry is het, zelfs bij een ernstige dreiging als de klimaatverandering, dan ook verstandig vertrouwen te blijven houden in vooruitgang, wetenschap en techniek. Het is beter het gevaar te zien als een op te lossen probleem dan te vervallen in ondergangspredictieën en paniek.

21 "Doemdenken ontaardt vaak in fanatisme," zegt Havenaar. "Dat is nooit vruchtbaar. Je moet altijd blijven openstaan voor nieuwe argumenten en vooral voor nieuwe feiten. Politici zullen pragmatisch moeten zijn en moeten schipperen. Ik denk overigens dat ze dit vaak ook doen."

Naar: Arjen van der Ziel, Trouw, 11 juni 2019